

Dansk landbrug og handelsforhandlingerne mellem Danmark og Storbritannien 1932-33

AF KAJ ROSTVAD

Situationen i 1932

Med Danmarks store udenrigshandel har handelsbalancetal altid haft en interesseret og samfundsmæssigt bred læserkreds. Af erhvervsorganisationerne kunne tallene bruges, af politikerne skulle de – med tiden – bruges. I 1932 i krisens værste år efter eksporttallene at dømme tegnede landbruget sig for ca. 80% af indtjeningen af udenlandsk valuta, men allerede tidligt på året var der gennem told på visse landbrugsprodukter lagt op til problemer i Storbritannien, verdens sidste større, frie marked for de danske hovedprodukter: Bacon, smør og æg.

I sommeren 1932 mødtes engelske politikere med repræsentanter for Imperiet i Ottawa. Mens forhandlingerne stod på, forholdt Danmark sig efter britisk ønske tavst afventende. Senere kunne det fra dansk side med tilfredshed konstateres, at interesserne på mødet var så forskellige, at enighed kun kunne opnås i beskedent omfang.

Inden konferencen i Canada var stort set alle lande udenfor Commonwealth, med hvem Storbritannien havde nævneværdige handelsrelationer, blevet adviseret om, at de, når de endelige resultater af det forventede nærmere imperiesamarbejde var kendt, ville blive indbudt til forhandlinger, som skulle fastlægge vilkårene for Englands handel med omverdenen i en række bilaterale aftaler. Fra britisk side blev der ikke lagt skjul på, at det var koncessioner over en længere årrække for kul-, jern-, stål- og tekstilinteresser, der var målet.

I 1931 modtog Danmark ca. 15% af sin import på 1410 mill. kr. fra Storbritannien, mens samme land stod som aftager af ca. 64% af den danske eksport på 1260 mill. kr.¹ Denne ensidige eksportsatsning på det britiske marked kommer endnu tydeligere frem i landbrugseksportstatistikken, som viser, at

---

1. Henriksen O. Bus og Ølgaard A.: Danmarks Udenrigshandel 1874-1958. tabel 3.2. København 1960.

briterne aftog 72% af det smør, 99,1% af det bacon og 84% af de æg, som Danmark i dette år afsatte på markeder i udlandet². Indtjeningen på disse tre produkter i Storbritannien androg ca. halvdelen af den totale danske valutaindtjening for året.

Landbruget var giganten i eksportsektoren, men skulle eksportmarkedernes bortgang fra en høj grad af frihandel til fordel for en indre selvforsyningslinje og en deraf følgende ydre restriktiv politik være i stand til at gøre giganten til en kolos på lerbædder? Erhvervsorganisationerne kunne bruge handelstallene; men de kunne bruge dem på mange måder og gjorde det. Hyppigt med henblik på nære, selviske mål. Politikerne skulle bruge tallene i takt med det 20. århundredes udvikling, som krævede, at statsmagten trådte til med en fordelingspolitik, der afbødede de værste konsekvenser af de økonomiske kræfters frie spil. Som krisen skærpedes, blev flere og flere omfattet af fordelings- og reguleringslovene. Erhvervene kom med og fik en politisk afvejet hjælp, for hvilken prisen var en indskrænkning i den tidligere næsten totale handlefrihed. Konjunkturedgangen var dog næppe årsagen til, at denne udvikling fandt sted. Den kom blot tidligere og i et hastigere tempo, end den ellers ville være kommet uden afmatningen.

Målsætning: En konfrontationsanalyse

Landbruget stod på flere måder centralt placeret i de forhandlinger, som skulle finde sted mellem Danmark og Storbritannien. I det følgende skal dette erhvervs stilling klarlægges gennem en analyse af de involverede institutioners og personers bidrag til det arbejde, som førte frem til handelsaftalen af 24. april 1933.

At danske og britiske industri- og handelsinteresser kun drages ind, når det drejer sig om sammenhæng med betydning for landbrugseksporten, bør ikke opfattes som tegn på disse sektoreres mindre vigtighed, men som et profilerings-spørgsmål, i hvilket landbrugets markeds-mæssige konfrontation er valgt til at danne hovedlinierne.

Kilderne

Analysen hviler i udstrakt grad på samme materiale, som lå til grund for et ved Københavns Universitet i 1974 indleveret speciale: »Dansk landbrugseksport til Storbritannien 1929-1934« med undertitlen: »En konfrontationsanalyse af de markeds-mæssige og handelspolitiske problemer i nævnte periode«. Kildematerialet hertil, der for den største dels vedkommende var arkivalier fra Udenrigs- og Landbrugsministeriet, gav et billede af situationen, som den tog sig ud fra dansk side. I den efterfølgende analyse vil yderligere utrykt materiale fra de britiske arkiver være indarbejdet. Det vil hovedsageligt være Board of Trade arkivalier, da det var gennem dette ministeriums Department of Overseas Trade, forhand-

---

2. Rostvad K. Dansk landbrugseksport til Storbritannien 1929-1934. Bilagene fra 1931. Speciale ved Københavns Universitet 1974.

lignerne førtes. Foreign Office papirer kommer stort set kun ind i billedet, når det drejer sig om indberetninger fra den britiske repræsentation i København.

Da dette specifikke emne ikke er blevet nærmere behandlet andetsteds, bliver forskningsmaterialet her næsten udelukkende utrykte kilder. En bibliografi over trykt materiale, som berører emnets grænseområder, må derfor skønnes overflødig i denne sammenhæng, men for fuldstændighedens skyld kan der med henblik herpå henvises til ovennævnte speciales afsnit »Forkortelser, kilder og litteratur« ss. 98-100. Som bilag til samme afhandling er et større statistisk materiale om leverancer, priser og konkurrence på det britiske marked. Dette behandlede talmateriale vil i et vist omfang blive benyttet i den følgende fremstilling. Om tallenes ophav og behandling henvises til »Indledning til bilagene« ss. I-II.

Situationen vurderes, og foreløbige, uofficielle forhandlinger finder sted i september

Danmark havde ikke særligt gode kort på hånden op til de forestående forhandlinger med Storbritannien. Ganske vist var en foreløbig aftale om engelske leverancer til Storstrømsbrobyggeriet blevet underskrevet på et passende godt tidspunkt før drøftelserne i Ottawa, og helt klart var der sket en drejning af importen til fordel for England; men disse kendsgerninger rokkede ikke ved det væsentligt mere betydningsfulde faktum, at Danmark havde mere brug for det britiske marked, end Storbritannien havde for det danske. England aftog, som nævnt, over 60% af den samlede danske eksport målt efter værdien, mens Danmark kun aftog ca. 2% af den samlede britiske udførsel³.

Et udvalg var blevet nedsat allerede i maj med det formål at beskæftige sig med Danmarks handelspolitiske forhold til udlandet, herunder navnlig forholdet til Storbritannien⁴. Hurtigt dukkede det ubehagelige spørgsmål op for udvalget: Når den danske landbrugseksport skulle hjælpes gennem britiske industripræferencer, skulle disse så gives på bekostning af andre landes leverancer, eller skulle dansk industri stå tilbage med smerten i form af kraftigt øget konkurrence? Traktatkommissionen stillede sig meget negativ overfor den første mulighed⁵. England skulle ikke tilbydes fordele, som medførte, at Danmark måtte opgive mestbegunstigelsesprincippet, hvilket hele det danske handelssamkvem med udlandet byggede på. Da der samtidig i udvalget rejste sig røster om, at særlige hensyn måtte tages til industriens beskæftigelse, befolkningstilvæksten og til at forædlingsværdien for industriens og landbrugets produktion nu antagelig var forrykket i industriens favør siden 1929⁶, så var der kun at vente til Ottawakonferencen var overstået og derefter se, hvilke udgangskrav briterne ville fremføre.

Baconsektoren, som hverken var blevet ramt af told eller restriktioner på

3. Bilag til U.M. 64 D 25 a 5/7-1932.

4. Sammensteds 12/5-1932.

5. Sammesteds 5/7-1932.

6. Sammesteds 5/7-1932.

anden måde endnu, men derimod af meget lave priser, havde siden Lane-Fox Kommissionens nedsættelse i april 1932 til undersøgelse af svineavlens og baconfremstillingens muligheder i Storbritannien set i øjnene, at begrænsninger under en eller anden form ville dukke op på det engelske marked.

Før det kom til nogen afklaring på netop nævnte område, forelå de foreløbige resultater fra Ottawa. Smør- og ægtolden skulle ændres til en vægttold, hvilket betød en stigning i afgiften. Tolden på smør, som var ens for alle kvaliteter, accepteredes som retfærdig, mens ægtolden udløste skarpe protester fra ægeksportørernes side, ligesom et ønske blev fremsat om, at Udenrigsministeriet skred ind med en klage til England, fordi hovedparten af de danske æg netop faldt ind under den vægtklasse, der blev relativt hårdst ramt af den nye tretrinstold⁷. Det var korrekt, at der af de fleste danske æg måtte svares 50% mere i told end af æg, der lå 7-16% under i vægt. Fra de danske myndigheders side foretog man sig intet, da todsatserne på ingen måde kunne siges at være specielt rettet mod danske æg.

På et møde 19/9 redegjorde udenrigsministeren for den danske udgangsstilling i de forestående forhandlinger⁸. Denne var blevet låst alvorligt fast af imperieaftalerne, som skulle løbe uopsigeligt over fem år, dog med den yderligere og negative klausul set ud fra et dansk synspunkt, at Storbritannien havde ret til at kræve genforhandling på smør- og ægområdet efter tre år, såfremt den britiske hjemmeproduktion da havde nået et omfang, der gjorde et sådant krav berettiget.

Udenrigsminister Munch nævnte, at man burde søge smør- og ægtolden bundet, idet man samtidig – muligvis – burde nævne den forurettelse danske æg udsattes for. På baconområdet mente man at have sikkerhed for, at told ikke ville komme på tale. Her var det, mente man p.g.a. den generelle britiske kødpolitik, begrænsningens vej, englænderne agtede at følge, så det gjaldt om at få den bedst mulige periode lagt til grund for kvotaens udregning. Et ønske, fremført af de hårdt ramte sønderjyske kvægopdrættere, om et kontingent kød burde også inddrages i forhandlingerne. Et positivt engelsk skridt her ville for danskerne have været mere end en handelspolitisk sejr.

På mødet indså man det nytteløse i at tale om de engelsk krav, før de reelt forelå, men hvorledes kunne importdrejningen mod Storbritannien bevares? Grosserer-Societetets Komité havde skarpt taget afstand fra Valutacentralens »markedsfordrejende« virkning, så i samme øjeblik dens eksistens bragtes til ophør, måtte det befrygtes, at importen atter vendte mod Tyskland. Tanker om opnåelse af præferencer indenfor Det britiske Imperium var fremme, men det danske markeds ringe attraktion for dominions erkendtes⁹, og fremfor alt, hvorledes ville det gå konkurrencemæssigt for de danske industrivarer i en britisk toldunion? Og hvad med mestbegunstigelsesaftalen, som trods alt bevarede Tyskland som landbrugets næststørste aftager?

7. Bilag til UM 64 D 25 a 27/8-1932.

8. UM 64 Dan. 73a 19/1-1932.

9. UM 64 Dan 73a 19/9-1932.

Tidligere havde misforholdet mellem danske køb og salg i Storbritannien ikke været genstand for de dybere overvejelser på politisk plan, men som situationen forværredes blev den manglende balance i handelsforholdet et solidt rygstød i den britiske debat. Det Dansk-Engelske Selskab¹⁰, den nok mest aktive forkæmper for bevarelsen af de bedst mulige relationer mellem landene på hver side af Nordsøen, satte sig for at finde ud af årsagen til de britiske industrivarers ringe tilstedeværelse på det danske marked og kom til det resultat, at de britiske fabrikker så at sige intet havde gjort for at få deres produkter afsat i Danmark. Storbritanniens industrivarer og råprodukter var ikke blevet forsøgt tilpasset kvalitets- og prismæssigt, kartelaftaler mellem engelske og tyske koncerner hindrede ligefrem visse britiske varer adgang, og ydermere viste englænderne sig som ret ustabile leverandører.

Disse grove men stort set korrekte beskyldninger måtte tages til efterretning, og på en stort tilrettelagt britisk udstilling i København i september fik den britiske industri lejlighed til at vise danskerne, hvilken mangfoldighed af varer, det var muligt at købe hos dansk eksports kunde nummer et. Handelens begejstring for udstillingen var meget beskedet. Men om det var Storbritannien eller importreguleringen, der blev sigtet mod, da Handels- og Søfartstidende først i oktober konkluderede, at den britiske interesse i Danmark havde begrænset sig til småfirmaer, som havde sendt juniorpersonalet til Danmark med varer, som var særdeles velegnede til Imperiets fjernere liggende egne¹¹, er vanskeligt at afgøre. Handelen ville gerne aflægge importstyringens spændetrøje, men udstillingens feststemning, som understregedes af kongeligt besøg, begejstrede og lavede op i en krisetid, og end ikke den socialdemokratiske presse, som ellers hverken lod sig animere af royaliteter eller udstillede industrivarer, kunne modstå presset – om dette så har været folkeligt eller politisk – og deltog snart omend med behørig forståelse for den danske industriarbejder i den begejstring, som det senere fremgik, indtjente danskerne en hårdt tiltrængt goodwill i engelske politiske kredse¹².

Ikke blot handelen men også politiske England var kommet til Danmark. Sidstnævnte officielt for at deltage ved udstillingens åbning, men allerede lang tid i forvejen havde gesandten i London, Ahlefeldt-Laurvig, udvirket, at lederen af den britiske delegation, ministeren for oversøisk handel, J. Colville, uofficielt skulle møde udenrigsminister Munch til en uforpligtende diskussion om tilbud og ønsker i forbindelse med handelsforhandlingerne¹³, som, Det danske Udenrigsministerium havde meddelt briterne, kunne finde sted når som helst efter 15. september¹⁴.

10. FO 371 16281 No 314. Political Northern. Denmark 1932.

11. Sammesteds Nos. 364-367.

12. Sammesteds Nos. 314, 364-367 og 368-369.

13. UM 64 D 25a 16/8-1932.

14. Sammesteds 23/8-1932.

De to ministre mødtes i Udenrigsministeriet 23/9¹⁵. Colville lagde ud med, hvad han mente modparten burde stille mod: Danskerne burde søge en binding af væggtolden på smør samt få en aftale, så bacon fortsat kunne indføres uden told, og såfremt en kontingentering skulle komme på tale søge at forhandle sig frem til et gunstigt kvantum, hvis størrelse skulle kunne justeres fortløbende under hensyn til visse kvalitetskrav.

Når det vides, hvad udenrigsministeren havde udtalt tidligere om udgangs-krav, så var dette et yderst magert udspil, der fremfor alt var vel afpasset den engelske landbrugspolitik og de britiske landmænds krav. Tolden på bacon undlod Munch at kommentere, da den fra dansk side ikke blev anset for et påtænkt engelsk begrænsningsmiddel, hvorimod han bemærkede, at der var et saneringsprogram igang i den danske svinesektor, så en kontingentering af baconimporten måtte skønnes overflødig. Svinetællinger bekræftede helt klart produktionsændringen. Den danske minister fortsatte med at fremhæve, at en binding af smørtolden alene ikke ville blive opfattet som tilfredsstillende; æg og fisk skulle have samme garanti. På ægområdet – problemerne omkring fiskeeksporten vil ikke blive behandlet her – mente Colville ikke, at Storbritannien kunne give indrømmelser, da der satsedes hårdt – og med gode resultater – på selvforsyning. Tolddifferentieringen var netop baseret på at skulle yde den britiske ægproducent en vis beskyttelse. Munchs forespørgsel om en genoptagelse af den tidligere oksekødseksport forbavtede i høj grad briten og ikke uden grund, når Ottawamødets kødaftaler, som gik i den modsatte retning, haves in mente.

På Munchs ønske om en snarlig indledning af forhandlingerne p.g.a. den danske valutaattestsituation svarede, at når Svineavlskommissionens betænkning forelå, hvilket den antagelig ville gøre først i oktober, ville det være ønskeligt, om Storbritannien modtog det danske udgangspunkt på tryk.

Derefter redegjorde den engelske minister for de tanker, man i Storbritannien havde gjort sig vedrørende britiske varer. Først og fremmest ønskede man af hensyn til arbejdsløsheden en større balance i handelsforholdet mellem de to lande. Interessen samlede sig om kul, jern, stål, salt, jute og landbrugsmaskiner. For disse varer var særlige foranstaltninger nødvendige, mens man håbede, at udstillingen ville være i stand til at forbedre vilkårene for manufakturvarer¹⁶.

Afleveringspligten for den indtjente udenlandske valuta var blevet ophævet i august med en let stigning i pundkursen til følge. Colville undlod derfor ikke som afslutning på mødet at lade en bemærkning falde om, at for store afvigelser fra den engelske valuta kunne risikere at fremmane ordet dumping, hvilket let kunne skade den danske sag i Storbritannien.

Den 25. september var Colville til endnu et møde i Udenrigsministeriet¹⁷. Det eneste nye, der fremkom i den anledning, var et engelsk forslag til sikring af

---

15. UM 64 Dan 73a 23/9-1932.

16. UM 64 Dan 73a og BT 11 119 CRT 5267.

17. UM 64 Dan 73a 25/9-1932.

Storbritanniens fremtidige leverancer, således at handelen ikke drejede tilbage til Tyskland i samme øjeblik, Valutacentralen blev nedlagt, og uden at det gik ud over Danmarks mestbegunstigelsesaftaler, som danskerne ønskede fastholdt. Forslaget gik ud på, at britiske og danske firmaer uden myndighedernes mellemkomst skulle nå frem til leveringsaftaler, som burde have flere års løbetid. Det britiske referat af forhandlingerne slutter med en klar analytisk konklusion, som fastslår Danmarks prekære situation som storleverandør af landbrugsvarer og ikke-medlem af Commonwealth¹⁸.

Forhandlingsdelegationen sammensættes og forhandlingsinstruksen udfærdiges

Blandt de mange lande, som skulle finde en ny basis for samhandelen med Storbritannien, var også Norge og Sverige. Der havde under hele den økonomiske afmatning været en nær kontakt til disse landes myndigheder bl.a. p.g.a. af Oslo-konventionen, og nu blev det besluttet, at man ville gå parallelt frem i London. Tanken om fællesforhandling havde været på tale men blev hurtigt opgivet, da interesserne delte sig meget forskelligt mellem landene på områderne landbrug, industri og fiskeri. Svenskerne, som havde sammenfaldende interesser med danskerne på landbrugsområdet m.h.t. bacon, smør og æg førte meget åbenhjertige samtaler med Det danske Udenrigsministerium om deres krav, som lå helt på linie med de danske¹⁹. Til gensidig fordel aftaltes det af embedsmændene, at den nære interskandinaviske kontakt skulle opretholdes under hele forhandlingsforløbet.

Betænkningen fra Lane-Fox Kommissionen forelå 13/10 og ville, såfremt Canada blev i stand til at udfylde den i Ottawa tildelte store kvota²⁰, komme til at betyde en væsentlig formindskelse af de danske tilførsler; men da en justering af svineavlen i Danmark allerede så småt var ved at slå igennem²¹, og når samtidig statskonsulenten i London mente, at begrænsningerne tidligst kunne iværksættes til april eller juli 1933, så var den primære opgave på dette område, at få det gunstigst mulige kontingent indføjet i handelsaftalen, hvorefter det ville være muligt, når tiden kom, at foretage den endelige finjustering af produktionen.

Tre dage efter offentliggørelsen af svineavlsbetænkningen modtog Udenrigsministeriet en indbydelse til handelsforhandlinger i London først i december²². Gesandten, Ahlefeldt-Laurvig, havde gennem samtaler med britiske ministre erfaret, at den danske forhandlingsdelegation ikke burde bestå af over ca. 10 medlemmer. 27/10 holdtes i Udenrigsministeriet et møde mellem ministeriet og repræsentanter for Landbrugsrådet og dets medlemsorganisationer²³. Efter

18. BT 11 119 CRT 4734.

19. UM 64 Dan 73a 18/10-1932.

20. UM F 372 V 12-32. Ottawa Agreement Act 1932. First Schedule. Part I, Art. 6.

21. Landbrugsrådets Meddelelser 1932 ss. 58-59 og ss. 1017-1018.

22. UM 64 Dan 73a 17/10-1932.

23. Sammesteds 27/10-1932.

husmændenes indtræden i Rådet i sommeren 1932, hvilket skyldtes afsætnings- og ugunstige kår, var dette blevet hele dansk landbrugs samlende organ i såvel produktions- som forarbejdningssektoren, og et ikke ubetydeligt organ, hvilket fremgår af, at udenrigsministeren på mødet forhørte sig om, hvorvidt de tilstedeværende mente, at det burde være Landbrugsrådet, som udpegede de delegerede til forhandlingerne, eller om også andre organisationer skulle inddrages i den fase. Som det kunne ventes blev svaret, at Rådet burde udpege forhandlerne, dog på den måde, at det skete i nøje overensstemmelse med andre erhvervsgruppers ønsker. Fra landbrugets side gjorde man samtidig opmærksom på, at med mindre end seks af de ti udsendinge ville man ikke stille sig tilfreds, om erhvervet skulle repræsenteres rimeligt i f. t. andelen af Englandseksporten. Den radikale udenrigsminister nøjedes med ved denne lejlighed at bede landbruget om ikke at undervurdere betydningen af de andre erhverv især ikke industriens.

På et møde ligeledes i Udenrigsministeriet dagen efter udtrykte de øvrige erhverv sig skarpt imod et enkelt erhvervs »overrepræsentation«²⁴, hvilket var meget forståeligt, da de jern-, stål-, kul- og foderstofsdelegationer, som skulle føre indledende forhandlinger, der helst skulle munde ud i langtidskontrakter, som optakt til de egentlige forhandlinger, allerede var under dannelse i Storbritannien. Hvem, der skulle bære hovedbyrden af deputationernes forhandlingsresultater, og hvem, der skulle lukrere på den opnåede goodwill, vidste handel og industri meget vel.

Udnævnelsen af forhandlingsdelegationen måtte blive en vanskelig affære p.g.a. de meget modstridende interesser, som var involveret i de dansk-engelske handelsforhold. Allerede 1/11 havde svenskerne udpeget deres 7 mands store delegation²⁵, men det bør huskes, at Sverige ikke havde forholdsmæssigt så store interesser i Storbritannien som Danmark. Ahlefeldt-Laurvig, hvis synspunkt var diametralt modsat Landbrugsrådets, så positivt på det svenske initiativ og ville for at føje briterne og derigennem pleje sit personlige venskab med handelsminister W. Runciman og ministeren for oversøisk handel, J. Colville, have delegationen mindst mulig og med færrest mulige landbrugsrepræsentanter, som gesandten med fuld ret slog i hartkorn med partiet Venstre og følgelig stemplede som besværlige og en hindring for en gnidningsløs forhandling. Handelen var gesandten derimod helt på bølgelængde med, fordi den, som gesandten selv og de nævnte engelske ministre, stod for frihandel. Regeringen så på hele samfundets interesse og havde måske været mere tilbøjelig til at tage hensyn til industrien og mindre til landbruget, såfremt den havde haft flertal i begge Rigsdagens kamre. Landbrugsrådet var en konglomerat af mange interesser, som alle krævede medindflydelse. De omtalte seks delegerede var derfor for denne organisation et minimumskrav. Rådet krævede derudover tilladelse til at sende et vist, ret stor

24. Sammesteds 28/10-1932.

25. UM 64 Dan 73a 1/11-1932.

antal rådgivere og eksperter med til London, for at erhvervet ikke skulle blive kørt om hjørner med af englænderne, som under forhandlingerne havde hele administrationen og erhvervsorganisationerne i ryggen med eventuelle nødvendige oplysninger.

Fra Udenrigsministeriets side havde man ønsket, at Landbrugsrådet konsulterede mejeri-, bacon- og ægsektoren samt andelsindkøbsforeningerne for at få klarhed over, hvilke ønsker og krav man i disse organisationer kunne tænke sig nedfældet i forhandlingsdelegationens instruks. Afholdelsen af møderne blev dog i første omgang udskudt p.g.a. et engelsk udspil på baconområdet, som 7/11 satte Landbrugsrådet, Landbrugs- og Udenrigsministeriet i hektisk aktivitet²⁶. Handelsminister Runciman havde samme dag indkaldt de baconeksporterende landes landbrugsattachéer til et møde og havde oplyst dem om, at De australasiatiske Dominions og Argentina var gået ind på en frivillig kvotaordning for kød, og nu ønskede man fra britisk side at komme til en lignende aftale på baconområdet. Begrænsningen ville komme til at andrage en mængde på mellem 20% og 30% af de pågældende landes leverancer til Storbritannien i 1931. Ordningen skulle træde i kraft snarest, og der skulle ikke regnes med mere end 8-10 dages forudgående varsel.

I alle baconeksporterende lande vakte det engelske skridt den voldsomste harme. Den korte frist gav ingen mulighed for en produktionsbegrænsning af den ønskede størrelsesorden, hvilket ville komme til at betyde en stor uafsættelig mængde af flæsk. Udenrigsministeriet bad Ahlefeldt-Laurvig klage til Runciman, samt søge kontingenteringen udsat længst muligt. Gesandten vægrede sig, idet han henviste til den store ydmygelse, dette skridt allerede måtte have været for en frihandelsmand som handelsministeren²⁷ samt til den kendsgerning, at myndighederne i Argentina ikke havde blandet sig i dette lands kvotaordning, som Storbritannien havde fået i stand alene ved de argentinske kødtrusters mellemkomst²⁸. Det var dog ganske misvisende at sammenligne Argentinas situation med Danmarks, fordi førstnævnte lands økonomiske afhængighed af Storbritannien var af en sådan art, at den ved kødeksporten indtjente valuta senere gennem en handelsaftale af 1933 sattes under britisk administration, som en art sikkerhed for britiske investorers kapital i Argentina²⁹; men følte de danske landbrugsinteresser sig svagt repræsenteret gennem gesandten, så opvejedes dette af statskonsulenten, S. Sørensen, i hvis kyndige og landbrugsvenlige hænder de vanskelige forhandlinger om kontingenteringen var blevet lagt.

Englænderne havde for egen nemheds skyld helst set, at baconeksportlandene selv havde kunnet fordele kontingentet imellem sig, men da dette meget naturligt ikke lod sig gøre p.g.a. modstridende interesser, endte briterne op med at diktere

26. Sammesteds 7/11-1932.

27. UM 64 Dan 73 a november 1932.

28. Sammesteds.

29. UM 64 Arg. 73 dep. XLVI 4/5-1933.

størrelsen af de kvanta, de enkelte lande frivilligt behagede at acceptere, såfremt de fortsat ønskede at levere bacon til Storbritannien uden yderligere sær aftaler. Før England valgte at lade eksportlandene indgå disse såkaldte »gentleman agreements«, havde man fra britisk side lagt et stort arbejde i at finde frem til en retfærdig basisperiode, men helt naturligt ville retfærdigt for den ene føles som uretfærdigt for den anden. Yderligere kan nævnes, at end ikke de lande, som fik de bedste priser var tilfredse med den voldsomme overfyldning af det britiske marked og de deraf følgende utåleligt lave priser.

Statskonsulenten havde i løbet af november måned vist sig som en særdeles kompetent og stædig forhandler med udmærkede forbindelser i ministerierne i London. Hans solidaritet overfor dansk landbrug var uomtvistelig. Det blev derfor udvirket således, at gesandten, som selv havde regnet med at skulle deltage aktivt i forhandlingerne, mens statskonsulenten skulle holde sig i baggrunden klar til at blive draget ind om nødvendigt, byttede roller. Ahlefeldt-Laurvig informeredes om sin funktion ved forhandlingerne af Colville³⁰, men en sådan rokode kunne ikke være foretaget uden aftale med Det danske Udenrigsministerium, som stod i nærmeste kontakt med en organisation, der utvetydigt havde ladet ministeriet forstå, at gesandten ikke skulle være medbestemmende i dansk landbrugs eksportforhandlinger³¹. Denne organisation var Landbrugsrådet.

Midt i november fik Landbrugsrådet afholdt de tidligere berammede møder med medlemsorganisationerne³². For de tre eksportprodukters vedkommende blev mødernes resultater stort set direkte overført til forhandlingsinstruksen, fordi disse sektorer havde afpasset deres krav nøje efter det, der måtte regnes for opnåeligt. Andelsindkøbsforeningerne var den vanskeligst stillede gruppe, idet de ikke p.g.a. konkurrencehensyn var i stand til at yde importmæssige tilsagn af ugunstig karakter, såfremt disse ikke samtidig udtraktes til at omfatte de private importører. De anker, som Det dansk-engelske Selskab tidligere havde fremført vedrørende det engelske eksportmarkeds produkter, repeteredes – endog med udvidelser – af indkøbsforeningerne.

14. november adviseredes Udenrigsministeriet om, at briterne gerne så en præsentation af den danske forhandlingsdelegation i London 5/12 efterfulgt af det første egentlige møde dagen efter³³. I løbet af november kom de tidligere planlagte forhandlinger om langtidsaftaler i gang.

Delegationens sammensætning skulle nu endeligt afgøres, og den samlede instruks, der også måtte indeholde hensyn overfor de britiske krav, skulle færdiggøres. Alt dette skete sideløbende med et folketingsvalg, som ikke ændrede regeringssamarbejdet og kun i ubetydelig grad dets parlamentariske grundlag, men som udvirkede, at der nu kunne opnås forlig om valutaloven, som indtil

30. UM 76 M 8 2/12-1932.

31. LUJ 7/12-1932 No 2995⁵.

32. Referater af møderne under UM F 372 VIII 12-32.

33. UM 64 Dan 73a 14/11-1932.

udgangen af 1933 ville opretholde regeringens nære føling med importen og valutaudgifterne. For forhandlingerne i London må det afgjort skønnes at have været af positiv betydning, at den socialdemokratisk-radikale koalition fortsatte i Danmark.

Da der kunne gøres status ved forhandlingernes begyndelse, måtte Landbrugsrådet se i øjnene, at dets medlemsorganisationers interesser skulle varetages af kun fire delegerede³⁴, således at ægsektoren og andelsindkøbsforeningerne ikke var repræsenteret af egne folk. Ønsket om at måtte sende yderligere eksperter med til Londen var blevet efterkommet. Slagterierne benyttede lejligheden til at sende 6, mejerierne 2, æginteresserne og indkøbsforeningerne hver 1 mand.

Aftalerne indenfor Imperiet havde på et tidligt tidspunkt sat grænser for den danske forhandlingsinstruks med hensyn til krav på æg- og smørområdet, så for disse produkter gjaldt det om at opnå en binding af tolden samt at få et løfte om, at kontingentering her ikke ville komme på tale indenfor de næste tre år. På baconområdet var situationen endnu uafklaret. Kvotaordningen var trådt i kraft natten mellem 22. og 23. november, men det var den almindelige opfattelse ved forhandlingernes begyndelse, at ordningen skulle falde væk igen indenfor et par måneder. Det gjaldt derfor først og fremmest om at fastholde toldfriheden. Dernæst skulle en række krav søges indfriet i forbindelse med eventuelle fremtidige, midlertidige importbegrænsninger. At landbruget så stædigt holdt på krav om uregulerede tilførsler, kan være vanskeligt at forstå. Kvotaordningen viste sig at medføre omgående prisstigninger på bacon. Midt i dec. 1932 lå prisen således på 88 øre pr. kg, mens den midt i nov. samme år havde ligget på 76 øre pr. kg og midt i dec. 1931 havde været så lav som 58 øre pr. kg³⁵. Årsagen til landmændenes modvilje skal givetvis søges i en generel modstand mod indgreb i deres dispositionsfrihed, samt i en frygt for skævheder i den fordelingsnøgle, som måtte blive en følge af begrænsninger. De danske ønsker på baconområdet måtte revideres allerede i dec., efter at landbrugsministeren i Parlamentet havde erklæret, at en regulering i nedadgående retning også ville blive gennemført efter udløbet af kontingenteringens initialperiode på to måneder af hensyn til den indenlandske svineavls rentabilitet.

Til trods for at landbrugets tre hovedprodukter alle var blevet ramt føleligt på det britiske marked, anstrengte man sig fra dansk side fortsat på at bevare de bedst mulige relationer til Storbritannien. Handelen blev trods voldsomme protester tvunget mod England som et værn for landbrugseksporten. Industrieksportens vilkår på det engelske marked skulle behandles tøvende, fordi man fra dansk side håbede, at andre lande med en højere industrialiseringsgrad ville forhandle sig til rettigheder, som Danmark derefter kunne udnytte i kraft af den med Storbritannien gældende mestbegunstigelsesaftale.

De britiske krav til Danmark for indrømmelser overfor landbrugsvarer ville

34. Bilag til LUJ 25/11-1932 No 2791°.

35. Rostvad K. op. cit. bilagene B/3 og B/4.

som de danske krav skulle bæres i vidt omfang af grupper uden tilknytning til landbruget.

Da forhandlingsdelegationerne derfor satte sig overfor hinanden 6/12 til de første egentlige drøftelser, kunne der imødeses særdeles strenge forhandlingsrunder. På dette tidspunkt havde krisen hærget så længe, at ingen af partnerne så sig i stand til at vise storsind.

Nu må det være på sin plads at opsummere de faktorer, der var medvirkende til, at man fra dansk side gik ind for, at man på landbrugsområdet skulle kræve mest muligt. Landbruget selv krævede til den yderste grænse uden hensyntagen til andre grupper. Regeringen tillod dette ud fra flere vurderinger: En god handelsaftale for landbrugseksporten ville sikre det danske samfund en højst nødvendig indtjening af fremmed valuta til indkøb af råstoffer til såvel landbrug som industri. Mådehold på landbrugsområdet ville ikke dæmpe de britiske krav om industri- og råstofpræferencer, så ingen andre grupper skadedes af landbrugets krav. Danmarks udenrigshandel skulle i erkendelse af afsætningsituationen i det næststørste aftagerland, Tyskland, drejes – og forblive drejet – mod Storbritannien. Her var tale om et politisk valg af fremtidig tilhørsgruppe.

Som et produkt af statsmagtens tidligere prioritering havde handelen og i nogen grad industriens råstofimport måttet bøje sig mod England. Denne løsning syntes fra regeringens side velafvejnet, da de billigere indkøb i Polen og Tyskland ikke kunne garantere nogen afsætningsmuligheder for danske produkter, mens denne import såfremt den fortsatte ville være i stand til at træde ødelæggende i vejen for landbrugseksportens vilkår i Storbritannien, og det i en beløbsstørrelse, der langt ville have oversteget fordelene ved de billigere indkøb syd for grænsen. Danmarks store evne til – frivilligt eller tvungent – at søge mod Storbritannien i rette øjeblik er en faktor, hvis betydning ikke må undervurderes.

Ses der på landbrugets egen indflydelse på begivenhederne op til forhandlingerne, så synes den begrænset; men dette indtryk opstår kun, fordi det lange og nære samarbejde mellem ministerierne og Landbrugsrådet nu bar frugt i form af en parallel tankegang for såvidt angik englandseksporten. Den lange samarbejdsperiode synes at formindske indtrykket af Landbrugsrådets reelle indflydelse i øjeblikket.

At landbruget ikke passivt affandt sig med en tilsyneladende allerede tildelt skæbne ses klart af kravet om en repræsentativ deputation på trods af diverse britiske ønsker, som blev kanaliseret videre til Danmark med stor loyalitet mod briterne af Ahlefeldt-Laurvig, der mente, at personlige forbindelser til de rette personer var af større betydning end kyndige forhandlere og en velafvejnet forhandlingsinstruks. Denne var efter forholdene m.h.t. landbrugseksporten gunstig, hvilket den var blevet som et produkt af mange danske faktorer. At forholdene så som helhed mod slutningen af 1932 var særdeles ugunstige, var en anden sag, som det var op til politikerne at afbøde de værste virkninger af ved hjælp af en indenlandsk omfordelingspolitik.

Første forhandlingsrunde

Den 5/12 præsenteredes de to landes forhandlere for hinanden. I Runcimans fravær p.g.a. sygdom holdt Colville den britiske velkomsttale, i hvilken den kritiske situation og de forestående handelsmæssige indgreb beklagedes og forsvaredes³⁶. Munchs tale formede sig som en fremdragelse af en række faktorer, som burde få briterne til at indse det rimelige i, at Danmark fik en særdeles fair behandling³⁷. Talerne har dog næppe påvirket modparten synderligt, men blot markeret, at der var en interessekløft af et vist format.

Dagen efter begyndte de egentlige forhandlinger, som aftalt, i mindre efter erhverv opdelte udvalg. For landbrugsprodukternes vedkommende samlede den største interesse sig omkring baconeksporten, idet smør og æg allerede 7/12 støtte på det problem, at briterne ikke kunne træffe nogen beslutning, før Mælk- og Ægreorganiseringskommissionerne havde afgivet deres betænkninger, som på det tidspunkt var under udarbejdelse³⁸.

På baconmødet krævede statskonsulent Sørensen garanteret et stort kvantum af de udenlandske flæsketilførsler. 61,9% var det laveste tal, som figurerede i de danske beregninger³⁹. Colville lovede et par dage senere mindst 60% af de udenlandske⁴⁰ bacon- og skinkeleverancer, såfremt pæne aftaler kom i stand på andre områder. Hertil svarede Munch, at var der ikke fuld klarhed omkring situationen på smør- og baconområdet samt på nogle få andre vitale punkter, så var det fra dansk side helt umuligt at tage stilling til de britiske ønsker⁴¹.

Den 12/12 på endnu et baconmøde kørte forhandlingerne helt i stå. Danskerne var ikke tilfredse med de tilbudte ca. 60%, og briterne standsede derefter al yderligere debat med at sige, at de blev nødt til at afvente kabinettets afgørelse vedrørende svineavlsbetænkningen⁴².

Med danskernes uvilje mod at give indrømmelser, før de vidste, hvad de overhovedet kunne påregne at få til gengæld, og med briternes yderst henholdende politik erkendtes det, at yderligere forhandlinger var nytteløse, og den 15/12 blev drøftelserne afbrudt og udsat til et ubestemt tidspunkt først i det nye år.

Meget mere end en orientering om de to landes krav kan denne første fase næppe siges at have været. Beroligende må det dog have været for danskerne at se, at briterne havde vist vilje til at ville forhandle. Det havde været frygtet, at de skæve handelstal ville være blevet brugt som et pressionsmiddel til at få en for danskerne ugunstig »gentleman agreement« i stand.

36. BT 11 177 7310 (under CRT 1571) 5/12-32.

37. LUJ 1932 No 2791¹⁵.

38. BT 11 177 CRT 7310 (under 1571) 7/12-1932.

39. Sammesteds 6/12-1932.

40. Udenlandske betyder i denne sammenhæng lande udenfor det britiske statssamfund, altså lande ikke omfattet af Ottawaaftalerne.

41. BT 11 119 CRT 5267/32 9/12-32.

42. BT 11 177 CRT 7310 (under 1571) 12/12-32.

Op mod årskiftet var der således i Danmark problemer, som skulle holdes skarpt kontrolleret: En valuta som helst ikke måtte afvige for meget fra dens hidtidige forhold til pundet, en baconkvota som ikke måtte overskrides til trods for, at de danske lagre var ved at sprænges, hvilket gik ud over kvaliteten, samt en kunstig handelsdrejning mod Storbritannien, som ikke måtte fremtone som ustabil, selv om den indenlandske modstand var stor.

Forhandlingspausen i begyndelsen af 1933

»Skridtet bort fra denne materielle Velstand gik mod en mere eller mindre gennemført Statssocialisme, og Målet blev den i den kommunistiske Sovjetunionen så højt lovpriste Planøkonomi«⁴³, udtalte Landbrugsrådet om året 1933. Selvom det var en retrospektiv bemærkning møntet på det forløbne år, var den fuldt dækkende – i hvert fald – for de middelstore og store landbrugs syn på situationen i begyndelsen af 1933.

Landbrugsrådet har dog nok skudt en del over målet, hvis man tænker på Rigsdagens sammensætning, når det sagde, at målet var planøkonomi. Indgrebene var snarere et middel til afbødning af depressionens uheldigste følger. Når afmatningen var overstået, og verden atter faldet i liberalistisk lave, kunne restriktionerne lempes; det må have været filosofien bag indgrebene, når man tager deres hyppigt meget temporære karakter i betragtning. At krisen så ikke nåede effektivt at lette før krigen ramte verden, og at Danmark efter krigen hastigt bevægede sig fra at være domineret af landbrugsproduktionen over mod en kraftig industrialisering med dennes ændrede krav til det politiske liv, er faktorer, som ingen kunne planlægge realitetspolitik efter i 1930'erne.

Briterne havde under 1. forhandlingsrunde haft svært ved at udtale sig om, hvilke løfter der kunne gives for de tre danske hovedprodukter. Manglende enighed i ministerierne om en fælles linie synes at have været en af årsagerne. I en note fra Det britiske Landbrugsministerium til Handelsministeriet blev det gjort klart, at det ville være i modstrid med britisk landbrugs interesser, såfremt der blev givet løfte om toldfrihed for bacon samt garanti mod kvotaordninger for smør og æg. Derimod kunne man for de to sidstnævnte produkters vedkommende acceptere en binding af den gældende told⁴⁴.

Disse synspunkter, som jo nok kunne gøre ministeren populær i landbrugs-kredse, kunne Board of Trade tydeligt se ikke kunne fastholdes, da det var på netop disse områder, danskerne havde satset med deres hovedkrav. Men som landbruget var hovederhvervet i Danmark, var industrien det i England, så der var kun tilbage at se, hvor højt briterne prioriterede egne landbrugsinteresser.

I Danmark var utilfredsheden med den lave pundkurs stor i landbrugskredse og i partiet Venstre. Valutakommissær M. Berntsen redegjorde midt i januar for valutasisituationen overfor den britiske handelsattaché i København. Faldet i

43. Landbrugsrådets Meddelelser 1933 s. 7.

44. BT 11 162 CRT 411 11/1-1933.

valutareserven fra 65 mill. kr. i september 1932 til 7 mill. kr. 13/1-1933 var dansk spekulation i en af utilfredsheden fremkaldt forventet devaluering af kronen. Det skønnedes fornuftigt at få gæld ryddet af vejen inden de udenlandske valutaer steg. For at dæmme op for dette dræn havde Nationalbanken bevidst ladet kurset på pundet stige; men Berntsen forsikrede briterne om, at de danske kreditmuligheder afgjort var i stand til at holde kronen fast på den af banken fastsatte kurs⁴⁵. Uden de britiske politikeres tillid hertil ville disse stå svagt overfor engelsk landbrug, som ville begynde at tale om dansk dumping, og overfor britisk industri, som måtte opfatte et kronefald som konkurrenceforvriddning.

Colville meddelte midt i januar, at forhandlingerne kunne genoptages 15/2 under forudsætning af at en gruppe forhandlere blev sendt i forvejen og påbegyndte det indledende arbejde allerede 6/2. Ministeren for Oversøisk Handel undlod ikke samtidig at give en advarsel mod den snigende devaluering, som Nationalbanken netop nu var begyndt at tillade⁴⁶.

Allerede 21/1 skønnede man i britiske politiske kredse, at den danske pundkurs ville placere sig omkring 22,50⁴⁷, og mod slutningen af måneden så man fra britisk side helt klart på den kendsgerning, at noget måtte gøres i Danmark for at hjælpe landbruget ud af dets økonomiske knibe og for at forebygge et sammenbrud på arbejdsmarkedet⁴⁸.

Kanslergadesforliget kom med den endelige fastsættelse af devalueringens størrelse. Interessant er det at se, hvilken betydning dette skridt blev tillagt, da briterne konstant siden bortgangen fra guldets i 1931 havde advaret danskerne mod en for stor afvigelse fra det tidligere på guld baserede forhold mellem valutaerne. Dagbladet »The Times« syntes at have været briternes hovedkilde omkring denne begivenhed, som i øvrigt blev taget med største sindsro. Der næredes en vis frygt for, at det danske eksempel, som mildnedes noget i briternes øjne gennem en samtidig new zealandsk devaluering, skulle danne præcedens i andre landbrugseksporterende lande med en yderligere skærpelse af den internationale handelskrig til følge⁴⁹.

Efter handelsforhandlingernes afslutning nævnte Runciman overfor Ahlefeldt-Laurvig, at Kabinettet en overgang havde været stemt for at afbryde yderligere drøftelser med Danmark under de givne forhold⁵⁰. Denne udtalelse må dog stå helt for handelsministerens egen regning, idet Kabinettet mødtes allerede 1/2 og ved hvert møde havde et fast punkt på dagsordenen: Foreign Affairs (if required). Den danske devaluering blev overhovedet ikke nævnt, hverken på dette eller på senere kabinetsmøder⁵¹.

45. BT 11 162 CRT 411 17/1-1933.

46. UM 64 Dan 73 dep. V 19/1-1933.

47. BT 11 119 CRT 4227 21/1-1933.

48. FO 371 17200 30/1-1933.

49. FO 371 17203 1/2-1933.

50. UM 64 Dan 73a dep. LV 17/5-1933.

51. CAB 23 75 19/1-1933-13/4-1933.

Til belysning af en ny og tildels uventet faktor, som dukkede op sidst i januar på smørområdet, vil det være nødvendigt at inddrage tal over smørimporten i Storbritannien. I 1929 var denne på 325.455 tons, hvoraf Danmark leverede 111.965 t. eller 34%, New Zealands andel var 66.706 t. eller 20%, og Australiens andel var 39.023 t. eller 12%. I 1932 var totaltallet 429.215 t. Danmarks andel 131.250 t. eller 31%, New Zealands 111.269 eller 26% og Australiens 92.925 t. eller 22%⁵². Tallene viser en voldsom stigning, som var langt større for de to dominions end for Danmark, som iøvrigt heller ikke havde leveringsmæssig højsæson samtidig med de to lande.

I januar, når leverancerne fra den sydlige halvkugle var størst, slog det så voldsomt igennem på prisen, at hverken landenes tidligere, kraftige devalueringer eller toldfordele kunne give landmændene rentable priser. Derfor foreslog de to dominions repræsentanter i London, at leverancerne fra lande udenfor Commonwealth skulle reduceres til 75% af 1932-tilførslerne, mens deres egne lande fortsat skulle kunne levere ubegrænsede mængder.

Forslaget blev dog ikke gunstigt modtaget hos de tilstedeværende briter. Handelsminister Runciman nævnte, at han var for fri adgang for alle, og at restriktioner af pågældende art ikke kunne retfærdiggøres overfor den øvrige udenrigshandel. Dominionminister Thomas talte om arbejdsløsheden i Storbritannien og fortsatte med at nævne, at medmindre dominions aftog flere britiske varer, da ville Storbritannien ikke kunne blive ved med at aftage ubegrænsede mængder af landbrugsvarer fra dem; men Thomas ville dog se positivt på sagen, såfremt Danmark ikke skulle bære hele reduktionen. Landbrugsminister Elliot gjorde opmærksom på de problemer, der ville ligge i at få en lovgivning gennem Underhuset, som skulle stadfæste forsyningsrestriktioner og måske herigennem genere udenrigshandelen, uden at hverken det hjemlige landbrug eller industrien ville få fordele heraf⁵³.

Det ses her, at briterne pludselig kom til at stille sig som Danmarks forsvarere. Det var ikke så meget af danskvenlige årsager, men nok så meget en følge af et nøgternt syn på tingene. I Ottawa havde New Zealand og Australien kun nødtvungent givet indrømmelser, så Storbritannien følte sig ikke forpligtet til at strække sig længere på basis af et rent og skært »blodets bånd«, især ikke da forhandlingerne med Danmark igen var umiddelbart forestående. Der blev senere gennem vinteren og foråret forhandlet meget om smørbegrænsninger; men Danmark følte sig ikke fristet til at indgå en ny »gentleman agreement«, medmindre reduktionen kunne blive efter forholdet 1:1. Danmark talte en overgang seriøst om et 2:1 forhold, men som de australasiatiske leverancer faldt i takt med den sydlige halvkugles årstidsændring fra efterår mod vinter, faldt også interessen for en kvotaordning, som involverede dem selv. Danmark havde da også fået sin handelsaftale forhandlet færdig, før en afstemning i de australske og

52. Kaj Rostvad: op. cit. bilagene D/1a og D/2a.

53. BT 11 177 CRT 1165/33 (under 1571) 25/1-1933.

new zealandske mejeriforeninger viste, at de var mod importbegrænsninger, en afgørelse regeringerne tog ad notam.

For at trække linierne op før de indledende forhandlinger først i februar holdt briterne et møde med repræsentanter fra de forskellige implicerede ministerier. Her gjorde Foreign Office opmærksom på modstand mod kvotaordninger, da de forpestede forholdet til andre lande og ville stille Storbritannien svagt i senere argumentationer for friere handel, så Udenrigsministeriet krævede at blive konsulteret, før restriktioner af den ene eller den anden art tænkte sat iværk. Colville gjorde opmærksom på det umulige i at komme til noget resultat med danskerne overhovedet, hvis man ikke snart kom bort fra den vage og henholdende britiske politik på ægområdet. For smørret, som betød meget lidt for de britiske landmænd, havde Reorganisationskommissionen for Mælkeprodukter intet nævnt om kontingentering, så her var det blot et spørgsmål om at fastholde tolden og derpå se, om reduktionsforhandlingerne med de to dominions og Danmark ville bære frugt.

Baconområdet voldte stadig problemer. Landbrugsministeren ville have frie hænder, både hvad angik begrænsning og told, mens repræsentanter fra Board of Trade mente, at denne situation var utålelig for de britiske eksportinteresser, som skulle hente deres gevinster på de af danskerne opnåede landbrugsgarantier. Man blev på mødet enige om, at dette problem var et ministerspørgsmål⁵⁴, hvilket ud fra et dansk synspunkt var særdeles heldigt, da frihandelstilhængerer Runciman nu ville få et afgørende ord i sagen.

De indledende forhandlinger kom igang, men tydeligvis var danskerne ikke særligt ivrige efter at afgive løfter om aftagelse af britiske produkter, før der var opnået visse garantier for de danske eksportvarer. Denne danske holdning synes at have voldt briterne nogen bekymring men betød, at man samtidig i Board of Trade helt klart fandt frem til på hvilke områder, danskerne skulle tvinges til at give indrømmelser. Jern og stål var af yderste vigtighed for briterne⁵⁵.

2. forhandlingsrunde: 24. februar til 12. marts 1933

I Colvilles modtagelsestale til danskerne 24/2 gjorde han opmærksom på, at man i Storbritannien opfattede devalueringer som indre anliggender, men at man ikke stiltiende ville tillade valutanedskrivninger i de lande, som briterne fik underskrevet handelsaftaler med. Derpå nævnte ministeren, at indtrykket var, at det skred fremad på kulområdet, mens jern- og stålsituationen langt fra var tilfredsstillende. Disse to produkter var for Storbritannien, sagde Colville, hvad smør og bacon var for Danmark. Videre blev der sagt, at en handelsaftale, som ikke reducerede eller bandt tekstiltolden, ikke ville komme gennem The Commons.

Skal talen sammenlignes med 5/12-talen, må det nok siges, at den venlige tone var fastholdt, men kravene fremsattes med større fasthed. Dette kunne være en

54. BT 11 162 CRT 411 1/2-1933.

55. BT 11 CRT 183 (under CRT 2655) 17/2-1933.

følge af, at Runciman havde givet udtryk for, at han gerne så handelsaftalen med danskerne afsluttet snarest muligt, hvilket måske blot har været ment som en ansporing til at få lidt mere gang i de anglo-danske drøftelser, som viste langt mindre fremskridt end de andre samtidigt førte skandinaviske.

Finansminister Bramsnæs, som havde overtaget Munchs plads som forhandlingsleder allerede straks efter forhandlingernes begyndelse i december 1932, svarede kort og fyndigt, at havde briterne ønsker om snarlige, kontante resultater, så havde danskerne det ikke mindre, når sagen drejede sig om dansk landbrugs vitale interesser⁵⁶.

Dagen efter drøftedes landbrugsprodukter. Briterne kunne love, at bacon ikke ville blive ramt af told, hvilket må tages som et tegn, at handelsministerens og udenrigsministerens ønsker har vejet tungere end landbrugsministerens tidligere nævnte krav om fuld handlefrihed på dette område. Et dansk ønske om en permanent kvota svarede englænderne undvigende på.

På smørområdet kunne tolden bindes, men en kvota ville man have lov til at indføre. Det for danskerne meget utilfredsstillende løfte blev dog afgivet, at Danmarks leverancer ikke ville blive reduceret mere end efter et 2:1 forhold.

For æggenes vedkommende kunne tolden fastholdes. De danske ønsker, som i efteråret havde været fremme om, at toldgradueringen skulle fjernes, ville briterne overhovedet ikke høre tale om. Storbritannien forbeholdt sig ret til også for æg at indføre et kvotasystem⁵⁷.

Danmark protesterede mod, at skulle rammes af begrænsninger oveni et toldhandicap, hvis formål havde været at regulere tilførslerne, så en kvotaordning kunne undgås. Men skulle Danmark rammes af mindre leverancer, måtte det være rimeligt at få toldnedsættelse, lød argumentationen fra dansk side⁵⁸.

Denne generelle uvilje i dominions og i Danmark mod en reduktion kan synes meget forbavsende, da enhver på dette tidspunkt kunne se baconkontingenteringens særdeles gunstige indflydelse på prisudviklingen. Den sidste danske baconleverance før begrænsningen trådte i kraft i november afregnedes til 80 øre pr. kg. Leverancerne 5/3 1933 afregnedes med 110 øre pr. kg, hvilket var 42 øre pr. kg over priserne i marts året før⁵⁹. Der var således ingen tvivl om ordningens prismæssige fordel. Planerne må være strandet på en uvilje hos producenterne mod regulerende indgreb overhovedet, eller på en tvivl hos samme gruppe om de administrerende myndigheders evne til på retfærdig måde at fordele de begrænsede mængder.

16/3 sendte den australske regering sit syn på smørkvotaen til den australske minister i London, Bruce; Skulle en reduktion for Danmarks vedkommende medføre toldnedsættelse, da var Australien blankt afvisende. Mejeriinteresserne i

---

56. BT 11 177 CRT 1571 24/2-1933.

57. Sammesteds 25/2-1933.

58. BT 11 177 CRT 1165 (under 1571) 1/3-1933.

59. Kaj Rostvad: op. cit. Bilagene B/4 og B/5.

Australien var i det hele taget meget lidt begejstrede for ideen, nævnte regeringen i Canberra. I et brev til dominionministeren gjorde australierne opmærksom på det beklagelige i, at der blevet taget så meget hensyn til britisk kapital investeret i danske smørinteresser, når dette skete på bekostning af imperiesamarbejdet. Om britisk kapital investeret i det ene eller det andet lands smørsektor har haft indflydelse på de britiske politikeres beslutninger, er endnu et udforsket område.

Omkring dette tidspunkt syntes Storbritannien at have opgivet at komme nogen vegne med de to smøreksporierende dominions, hvilket fremgår af et udkast til et brev fra Dominion Office til de to landets repræsentanter i London. Det nævntes at briterne havde tænkt sig at tilbyde danskerne ret til at levere 2,3 mill. ctw. smør om året dog således, at hvis importen steg til et totaltal på over 8,1 mill. ctw., da skulle Danmark have sin rimelige andel af de ekstra tilførsler. Yderligere nævntes det, at briterne ikke havde i sinde at indføre en smørkvota, uden at denne også kom til at ramme imperieleverancerne⁶⁰.

Forhandlingerne suspenderes atter

Inden Storbritannien på denne måde havde gjort sin smørimportpolitik op, havde forhandlingerne med Danmark allerede været afbrudt i flere dage. Indtil delegationerne igen sad overfor hinanden 30/3, blev der udvekslet forslag og udkast. Den 28/3 havde man i Det britiske Landbrugsministerium det danske traktatudkast foran sig. Uden at fastlåse forhandlerne lod det – taktisk klogt – briterne ane, hvor stor betydning landbrugsvarerne havde. På udkastets indrømmelsesside var et afsnit om jern og stål ikke at finde, hvilket briterne ikke undlod at lægge mærke til⁶¹.

Sidste forhandlingsrunde og traktatunderskrivelsen

Forhandlingerne om de danske landbrugsprodukter havde stort set befundet sig i et dødvande siden drøftelsernes start i 1932. England pressede atter på, ligesom man fra dansk side mente, at det ikke ville være fornuftigt at strække forhandlingerne længere.

Den 5. april var isen brudt på baconområdet. Man har i kraft af den britiske erkendelse⁶² af baconeksportens betydning enedes om at tildele Danmark mindst 62% af tilførslerne fra fremmede lande, mens der ikke kunne loves noget minimumskvantum, da Storbritannien ønskede frie hænder med henblik på hjemlig ekspansion, de canadiske tilførsler samt den endnu uafklarede situation i Den irske Fristat.

Samme dag holdt briterne et møde for at opsummere situationen generelt.

60. BT 11 174 CRT 1397 1933.

61. BT 11 CRT 183 (under CRT 2655) 28/3-1933.

62. BT 11 177 CRT 1571 2/4-1933.

Man kom til det resultat, at nu måtte forhandlingerne i mindre udvalg ophøre, for at krav og tilbud kunne vurderes og besvares på samme møde.

På kulområdet ville briterne kræve, at Danmark aftog mindst 85% af sit forbrug fra Storbritannien. 80% kunne man gå med til. Tekstilerne skulle loves toldgarantier, ellers skulle danskerne trues med britisk tilbagetrækning af det tidligere afgivne løfte om toldfrihed for bacon. For jern og stål skulle den danske delegation afkræves et klart tilbud⁶³.

Da der forhandlede 6/4, havde briterne lagt en del på minimumskravene for at have noget at fire på. Kul var sat til 90% og koks til 85% af den danske totalimport, hvilke tal ikke var urealistiske i forhold til det britiske ønske, som gik ud på at få Storbritanniens markedsandel fra før generalstrejken i 1926 tilbage. I 1924 havde England leveret 96,9% af de i Danmark importerede kul og 89,9% af de indførte koks. I 1931 havde tallet for kul, som udgjorde langt den betydeligste faktor, været 43,5%, hvilket var steget til 55,9% i 1932.

For tekstilerne, nævnte briterne, at såfremt deres ønsker ikke blev efterkommet, ville Danmark ikke kunne garanteres toldbinding for smør og æg samt toldfrihed for bacon.

Af jern- og stålimporten i Danmark skulle England have en vis procentvis andel; men før noget eksakt forelå fra dansk side, kunne der ikke forhandles her.

Danskerne tilbød begrænsede sig til et tilbud på 70% af kulimporten. For tekstilerne ville man love toldbinding i tre år, medmindre situationen i Danmark blev helt utålelig, i hvilket tilfælde man da efter to år skulle kunne forhandle med briterne om en toldforhøjelse.

Tekstilerne var uden den store vitale betydning for begge landes politikere, så det kan ikke forbydes, at det var her, man viste sin største imødekommenhed. Anderledes stejlt stod man overfor hinanden i jern- og stålspørgsmålet. Briterne krævede garanti for opkøb af 165.000 t p.a. i 3 år; et tal helt uden sammenhæng med tidligere leverancer, hvilket danskerne ikke undlod at fremhæve.

Colville opsummerede, at briterne ville se resultater på sidstnævnte område, ligesom de danske 70% i kulspørgsmålet ikke ville blive godtaget. Koksene kunne man så måske tage lidt lettere på. Mødet sluttede med, at danskerne indvilligede i at fremsende nogle håndfaste tal for jern- og stålopkøb⁶⁴.

Danmark havde inden næste møde 4 dage senere fremsendt et minimumstilbud på 80.000 t p.a., hvilket kvantum man skulle være moralsk – ikke kontraktligt – forpligtet til at aftage. Der kom ingen britiske kommentarer ved modtagelsen⁶⁵.

Den 11/4 strakte man sig mod hinanden på kul- og koksområdet og nåede et kompromis, hvorefter jern- og stålproblematikken stod for tur. Den danske argumentation for 80.000 t p.a. fandt briterne åbenbart rimelig, blot krævedes

63. BT 11 174 CRT 1397 5/4-1933.

64. BT 11 177 CRT 1571 6/4-1933.

65. Sammesteds 10/4-1933.

tallet indflettet i handelsaftalen. Tekstilerne skulle atter drøftes i den danske gruppe.

For de danske produkter var det således, at der på baconområdet nu forelå en aftale. Smørtolden kunne fastlåses, og der kunne gives garanti for 2,3 mill. ctw. p.a., hvilket svarede til leverancerne i 1930, men var 13.000 t under 1932-tallet⁶⁶. Samtidig skulle Danmark garanteres en rimelig andel af eventuelle tilførsler, som måtte overstige en totalimport på 8,1 mill. ctw. p.a.

Danskerne krævede 2,4 mill. ctw. som minimum vel vidende, ud fra hvad Sverige netop havde opnået, at dette var urealistisk. Briterne afviste kravet under henvisning til smørprisens lave niveau.

Æggene ville de engelske forhandlere ikke behæfte med et minimumskvantum, da man ønskede plads for den stærkt accelererende hjemmeproduktion. Bramsnæs fremkom med tal for de danske tilførsler gennem de sidste 6 år og foreslog et minimumstal på 5,5 mill. great hundreds (1 gr.hd. = 120 stk.) per år, hvilket var 700.000 gr.hds. under de 6 års gennemsnit.

Colville mente, at de 5,5 mill. gr.hds. måtte drøftes i landenes grupper, men da danskerne efter en forhandlingspause fortsat holdt på samme tal, udsattes den videre debat til dagen efter⁶⁷.

Den 12/4 fandt de afsluttende forhandlinger sted. På kulområdet indføjedes en passus om, at kunne Storbritannien ikke levere den aftalte mængde, da skulle Danmark være frit stillet med hensyn til indkøb fra andre lande. Adskillige produkter, hvis betydning efter produkternes art at dømme kun kan have været minimal, gik danskerne med til at toldbinde. På tekstilområdet blev der indføjet en beskyttelsesparagraf af hensyn til den danske tekstilindustri.

Så kom turen til æg og smør. Danskerne havde planlagt at bruge smørret som løftestang for æggene, hvis repræsentanter krævede et fast minimumstal og erklærede, at selv 5,5 mill. gr.hds. var et for erhvervet utåleligt lavt tal. Briterne lagde ud med at tilbyde danskerne 35% af den udenlandske ægimport. Hertil svarede Bramsnæs, at Danmark ville være villig til at gå fra de danske 2,4 mill. ctw. smør til de britiske 2,3 mill. ctw., såfremt Storbritannien ville give noget fornuftigt i stedet på ægområdet. De 35% af æggene var ikke noget kvantitativt løfte og var derfor ikke tilfredsstillende.

Briterne konfererede derpå internt og bød så 38%, hvilket Bramsnæs klart afviste. Efter at mødet atter havde været afbrudt, tilbød Colville det ønskede minimum på 5,5 mill., dog skulle Storbritannien gennem en klausul, der mindede om den, dansk tekstilindustri havde opnået, have ret til, hvis markedsbetingelserne prismæssigt krævede det, at pålægge fremmede leverandører reduktionspåbud. I tilfælde heraf skulle Danmark være garanteret mindst 38% af tilførslerne. Det britiske landbrugsministerium havde været uvillig til at tilbyde et mini-

---

66. Kaj Rostvad: Op. cit. bilagene A/2 og A/4.

67. BT 11 177 CRT 1571 11/4-1933.

mumskvantum på mere end 4,0 mill. gr.hds., så endnu engang ses det, at det britiske landbrugs interesser måtte vige for industrisamfundets krav⁶⁸.

Derpå drøftedes smørret. Bramsnæs håbede, at briterne, om de ikke kunne tilbyde 2,4 mill. ctw., så i det mindste ville strække sig til 2,36 mill. ctw., men de engelske forhandlere var ubøjelige, og efter en intern forhandling i den danske gruppe accepteredes de tilbudte 2,3 mill. ctw. p.a.⁶⁹.

Derpå forestod en afpudsning af handelsaftalens ordlyd før den d. 24/4 kunne underskrives. Samme dag indløb et telegram til Dominion Office fra Canberra om, at Australien ikke ønskede adgangreguleringer for smør på det britiske marked. På dette tidspunkt var det dog en oplysning, som hverken kunne ophidse briterne eller forskrække danskerne. Linierne for det dansk-engelske handels-samkvem var afstukket for de næste 3 år.

Afslutning

I de syv måneder, som var forløbet siden Colville og Munch mødtes uofficielt i København, kan det synes som om, de 6½ gik med at fastholde allerede indtagede synspunkter, mens det reelle arbejde begrænsedes til 14 dage i april. Dette er dog en meget overfladisk vurdering af tingene og holder følgelig heller ikke stik.

Forhandlingsfasen var lang, men England havde forhandlinger igang til mange sider på samme tid, hvilket krævede et stort koordineringsarbejde rundt om i de britiske ministerier, for at alle aftaler kom til at virke i samme retning.

For Danmarks vedkommende kunne en lang forhandlingsperiode siges at være af det onde på den måde, at vaklen i handelsdrejningen mod Storbritannien kunne udnyttes af briterne, mens det på den anden side kunne siges at være en fordel så længe som muligt ikke at have en kontraktmæssig handelsforpligtelse, som skulle opfyldes.

Hvorledes kom nu landbruget igennem denne frihandelens kollision med handelsrestriktioner, og hvilke faktorer spillede ind?

Fra begyndelsen havde man i Danmark i alle samfundets lag gjort sig klart, at landbrugseksporten skulle værnes. Handelstallene var landbrugets tydelige bevis på, at erhvervet var landets økonomiske ryggrad. Dette turde ingen benægte.

Gennem Valutacentralen var man på bekostning af industriens og handelens indkøbsfrihed begyndt at pleje landbrugseksportens hovedmarked. Af importstatistikken ses det, at resultaterne af valutastyringen ikke udeblev. Det efterlod i England et tydeligt indtryk af en positiv dansk vilje til at ville gøre noget effektivt for at få et mere udbygget og balanceret handelssamkvem. Denne holdning manifesterede sig yderligere kraftigt gennem afholdelsen af den britiske udstilling i København i september 1932.

Noget negativt for dansk eksport var de britiske toldlove fra foråret, som ikke

---

68. CAB 24 240 (CP) 107 11/4-1933.

69. BT 11 177 CRT 1571 12/4-1933.

ramte commonwealth-landene. Disse afgifter gjorde et voldsomt indhug i – til tider opslugte de helt – den overpris, som danske produkters overlegne kvalitet indbragte i forhold til landbrugsvarer, som havde en lang transportvej eller kom fra mindre veludviklede landbrugslande. Disse toldafgifter, som helt blev båret af producenterne, har ganske givet haft indflydelse på den styrke, hvormed landbrugerne fremsatte deres mere og mere højroastede krav om en devaluering.

Ottawa-forhandlingernes mangel på konkrete resultater var en hjælp for dansk landbrug, som kun måtte opleve minimale ændringer på det britiske marked som følge af imperiesammenkomsten.

Senere da forhandlingsinstruksen skulle udfærdiges, fik landbruget lov til at køre sine krav igennem til den yderste grænse. Det havde næppe gavnet at være beskeden; men med en socialdemokratisk-radikal regering ved magten havde det måske været rimeligt, om industriinteressenes muligheder var blevet dybere og mere sammenhængende undersøgt. I 1930'erne var det dog således, at man så på industrien som noget nyt og relativt ubetydeligt på valutaindtjeningssiden, mens alle kunne se dens krav til valutakrævende råstoffer. Kun få tænkte på dens beskæftigelsesmæssige overlegenhed og de positive følgevirkninger heraf.

Frivilligt overlod de danske forhandlere i London dog ikke industrien til sin egen skæbne. Man var ikke villig til for enhver pris at købe fordele for dansk landbrug. På både jern- og stål- samt tekstilområdet viste en hård dansk kurs sig at bære frugt.

Senere gennem Kanslergadeforliget »købte« Venstre sine vælgere en vægtig fordel i form af devalueringen, som helt klart var et handicap for industrien, som hovedsagelig måtte indkøbe udenlandske råstoffer, mens varerne skulle afsættes på det danske marked.

Også fra anden side blev landbruget hjulpet. Bl.a. af britisk modvilje mod midt i en forhandlingsfase, hvor britisk industri skulle hjælpes, at tage handelsmæssigt parti for Australien og New Zealand. Således blev den danske smørekspport ikke udsat for den af dominions ønskede diskriminerende importpolitik. Storbritannien kunne have dikteret Danmark handelsbetingelser, men en sådan kurs ville have ødelagt briternes image som reelle forhandlingspartnere. Og Danmark aftog trods alt kun en beskeden del af den samlede britiske eksport, et faktum englænderne på intet tidspunkt glemte.

Landmændene i Storbritannien havde fuldt så svært som Australien og New Zealand ved at komme igennem med deres krav, som afgjort kunne være trådt reducerende i vejen for den danske eksport. Her vejede politikerne – hyppigt under dyb ministeriel uenighed – industri- og landbrugsinteresser mod hinanden, og det var da ikke vanskeligt at finde frem til, at skulle landbruget hjælpes, så burde det ske gennem ordninger, som havde mindst mulig indflydelse på udenrigshandelen. De britiske marketing boards med deres planer for et mere rentabelt og stærkt udvidet landbrug i Storbritannien var yderst fornuftige institutioner, men de britiske landbrugere var ikke villige til at lade deres erhverv underkaste en så gennemgribende strukturændring, som situationen krævede.

Dansk landbrug kom således – dets placering udenfor Commonwealth taget i betragtning – pænt igennem forhandlingerne, fordi Danmark overvejende var et landbrugsland med eksport af forædlede landbrugsprodukter, mens Storbritannien hovedsageligt var et industriland, som ønskede at sælge såvel råstoffer som færdigvarer; men forskellig erhvervsstruktur alene førte ikke forhandlingerne igennem. Landbrugsrådet og dets medlemsorganisationer havde hele tiden nærmeste føling med situationen. Kontakten til politikerne og embedsmænd var god, men samtidig ikke uden et feedback, som var et produkt af en god portion samfundsmæssigt afvejet kritik, en kritik, som en Venstre-regering næppe havde været i stand til at præstere.

Det spørgsmål kunne let dukke op, om ikke landbrugets interesser blev plejet så godt, at det var til ubodelig skade for dansk industri? Det kan ikke siges at have været tilfældet, da de produkter, som briterne satsede hårdst på, var kul og koks samt jern og stål altså råstoffer, som under alle omstændigheder skulle indkøbes.

Handelsaftalens forandringsmæssige indflydelse har sikkert været størst i handelssektoren, som blev udsat for at skulle afbryde et sæt af handelsforbindelser og oprette et nyt, men hvorledes dette skete og med hvilke følger, kan der end ikke gisnes om ud fra det benyttede materiale.

Landbruget kunne med tilfredshed notere sig, at det havde fået mest muligt ud af en vanskelig situation, og samtidig kunne politikerne konstatere, at forhandlingernes gevinster ikke var opnået på urimelig bekostning af andre samfundsgrupper eller erhverv.

Summary

Danish Agriculture and the Commercial Negotiations between Denmark and Great Britain 1932-33

The author presents an analysis of the confrontation* between the strong free trade inclinations of Danish agriculture and the increasingly comprehensive import restrictions of Great Britain in an attempt to elucidate the position of agricultural exports before and during the negotiations leading to the trade agreement of 24 April 1933. Relations with business and political interest-groups both in Denmark and in Great Britain are also examined.

The sources employed consist largely of hitherto unexploited archives from *Rigsarkivet* in Copenhagen and the Public Record Office in London. The advantage of using papers from both sources is undeniable but of course this procedure is both laborious and expensive.

The autumn of 1932 was marked by hectic activity: the exchange control office** and the British exhibition in Copenhagen were to show Danish goodwill

* »confrontation« is an in-word these days but would not »clash« or »conflict« be better?

** What did *Valutacentralen* do to show goodwill?

towards British export goods. Success was achieved. Negotiating instructions were to be prepared prior to the opening of the preliminary talks in December 1932, and in this proceeding the collective organ of the farmers, *Landbrugsrådet* (the Agricultural Council) asserted itself vigorously. Trade and industry felt themselves under pressure, while the Social Democratic-Social Liberal coalition government, which received a vote of confidence in the autumn elections to the *Folketing* (Lower House), tried to restrain demands and wishes so that no group would be left too much in the lurch.

The actual trade negotiations were conducted in three rounds and seemed to the outsider to be at an impasse most of the time. This was far from the truth, however; Great Britain had parallel negotiations going on with a number of other countries as well, and this demanded considerable internal coordination. At the same time the British were introducing various forms of regulation of the agricultural home market, but as care was taken in the trade negotiations to safeguard industrial exports, it was clear that British politicians regarded the country as a nation living primarily by its industry – a practical enough assessment.

The Danish agricultural interests kept a keen eye on every development, and unremitting consistency in the negotiations led to an outcome which, as is evident from the conclusion of the analysis, must be regarded as the best attainable for Danish agricultural exports. This result was achieved without any other interest groups – with the possible exception of commerce – feeling that they were having to bear more than their fair share of the burdens produced by the crisis.

Without political sense and goodwill, the trade agreement would not have been achieved despite all the favourable results***. The Politicians' field of action had been enlarged in all directions. The immediate situation demanded control management of society on a scale previously unknown in peacetime. Many may have hoped that the political intervention was of a temporary character, but subsequent events revealed that both economically and politically, Denmark in the 1930s was emerging from the agricultural age characterised by limited political direction and evolving into a much more politically-dominated social-liberal industrial society.

*** I find this sentence difficult to follow. *What* favourable results?